

Předarchivní péče v podmínkách státních oblastních archivů

/ Helena Pochobradská /

Jen stěží bychom hledali mezi činnostmi oblastních archivů činnost pestřejší, odpovědnější, časově i fyzicky náročnější, zato však zajímavější a v poslední době tak dynamicky se vyvíjející. Za posledních dvacet let se toho mnoho změnilo a je nejvyšší čas vše podstatné zachytit, aby „na nikoho a na nic nebylo zapomenuto“.

Předarchivní péče v působnosti oblastních archivů má mnoho společného, ovšem nalezneme v ní i spoustu odlišností, o kterých bude třeba se zmínit. Byť vychází již pár desetiletí ze společné archivní legislativy a metodiky, často své praktiky v oblasti výkonu předarchivní péče doplňuje místními zvyklostmi či tradicemi. Z pohledu současného archivního zákona,¹ jsou státní oblastní archivy správními úřady, které jsou přímo řízeny ministerstvem vnitra. Jsou organizačními složkami státu a účetními jednotkami a jejich rozpočty jsou součástí rozpočtové kapitoly ministerstva. Práva a povinnosti oblastních archivů vyplývající ze zákona o archivnictví v oblasti předarchivní péče jsou v zásadě obsaženy v § 49 zákona, kde se hovoří o kontrole výkonu spisové služby u vybraných druhů původců² a provádění výběru archiválií ve skartačním nebo mimo skartační řízení³ včetně rozhodování o námitkách proti vystaveným protokolům.⁴ Oblastní archivy mohou ukládat sankce za správní delikty fyzickým a právníkům osobám mimo působnost Národního archivu (písm. m), vyjadřují se k žádosti o koncesi, kontrolují stavebně-technický stav a bezpečnostní zajištění provozoven určených k výkonu koncesované živnosti vedení spisovny (§ 49, odst. 1, písm. r) – tzv. komerčních spisoven⁵ a další. Zde uvedený výčet není zcela vyčerpávající, naopak ukazuje na široký rozsah činností oblastních archivů a právní zakotvení předarchivní péče.

1 Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, v platném znění, § 47.

2 § 49 odst. 1, písm. a) zákona o archivnictví a spisové službě.

3 § 49 odst. 1, písm. b), c), d).

4 § 49 odst. 1 písm. f), g), h).

5 Jiný název pro komerční spisovny je „soukromé spisovny“.

Pro výkon předarchivní péče mají státní oblastní archivy působnost vymezenou územím krajů a v současné době zaujímají obvody jednoho až tří krajů, přičemž správní obvody jsou v zákoně vyjmenovány v prvním odstavci § 48. Kromě této podstatné odlišnosti je možné hned na úvod zaznamenat i další rozdíl a to v zařazení výkonu předarchivní péče do jejich organizační struktury. Předarchivní péči se věnují odborní archiváři soustředění do nejrůznějších oddělení a těžko hodnotit, která z variant je ta nejlepší. Co se týká archivů zemských, tak v Zemském archivu v Opavě zajišťuje předarchivní péči oddělení pro metodiku, výběr archiválií a kontrolní činnost, naproti tomu Moravský zemský archiv vytvořil speciální oddělení pro spisovou službu a ochranu archiválií. Ani v oblastních archivech není současná struktura jednotná. Státní oblastní archiv v Litoměřicích má oddělení metodiky, kontroly, výběru archiválií a evidence NAD, Státní oblastní archiv v Zámrsku oddělení metodiky, výběru archiválií a kontrolní činnosti, Státní oblastní archiv v Třeboni oddělení předarchivní péče, metodiky a využívání NAD, Státní oblastní archiv v Praze má předarchivní péči „rozptýlenou“ do fungování jednotlivých „tradičních“ oddělení, stejně tak Státní oblastní archiv v Plzni. Každopádně v rámci celé republiky představují „předarchiváři“ početnou skupinu minimálně 30 obětavých kolegů a kolegů.

Ve svém pojednání nebudu rozebírat pojem předarchivní péče ani jeho současnou a minulou právní oporu. Soustředím se výhradně na její fungování v podmínkách jednotlivých oblastních archivů, pro které budu z praktických důvodů používat vžitou zkratku SOA a zaměřím se na její krátkou minulost, žhavou současnost a nejistou budoucnost. Vycházet budu přitom z osobních, téměř dvacetiletých zkušeností s předarchivní péčí v jednom z oblastních archivů, z dochovaných a dostupných výročních zpráv a aplikace současně i dřívější archivní legislativy.

Zhruba od devadesátých let dvacátého století se začaly v oblasti předarchivní péče naplno projevovat důsledky celospolečenských změn po roce 1989, zejména úprava archivní legislativy v podobě novely zákona o archivnictví⁶ č. 343/1992 Sb., a v neposlední řadě rovněž přirozená generační obměna, která vhodně doplnila probouzející se zárodky nových organizačních upořádání oblastních archivů. Některé archivy se na cestu vytvoření specializovaných oddělení vydaly rázně, jiné s dosud nevyzkoušeným modelem otálely. Snaha soustředit předarchivní péči do rukou

6 Zákon č. 97/1974 Sb., o archivnictví byl v roce 1992 novelizován.

několika archivářů, kteří by se na tuto problematiku specializovali, měla zcela jistě racionální jádro a vycházela především z reakce na „obrození“ zájmu ze strany původců o principy správného nakládání tehdy ještě s písemnostmi a z nutnosti věnovat maximální úsilí na soustředění archiválií z překotně se transformujících státních podniků, posléze i vznikajících nových společností, včetně veřejné sféry. Tehdy se jevilo jako praktické vytvořit v archivech skupinu lidí, kteří by byli dostatečně archivně vzděláni a zároveň měli možnost zajišťovat kompletní servis – cestovat, vyřizovat, vysvětlovat, vybírat a soustřeďovat archiválie. Samozřejmostí byla potřeba důkladně se seznámit s archivní legislativou a schopnost pružně reagovat na všechny změny, které poslední dvě desetiletí do předarchivní péče přinesla.

Bohužel, již záhy po revoluci se v archivech začal projevovat nedostatek odborných pracovníků, především těch s dostatečně dlouhou archivní praxí a tak řada nových pracovníků přicházela z jiných oborů, i když převážně historických. K významnému zlomu došlo až v roce 1993, který byl z mnoha důvodů příhodný pro reorganizaci v oblasti předarchivní péče. Bylo to dáno jednak již zmíněnou celospolečenskou změnou po roce 1989, kdy postupně docházelo k odchodu či naopak návratu některých kolegů (archivářů) a docházelo tedy k jakési již zmíněné generační obměně, a jednak v důsledku novely zákona č. 343/1992 Sb., o archivnictví, která umožnila diferencovaný přístup k nově vznikajícím společnostem.⁷ Vzhledem k tomu, že nových společností přibývalo takřka geometrickou řadou, jevilo se jako neudržitelné, aby předarchivní péči vykonávali nadále kolegové, jejichž prvořadým úkolem bylo zpracování archivních fondů. V několika oblastních archivech tehdy převážila idea koncentrovat předarchivní péči do rukou vybraných specialistů, kteří se začali podrobněji věnovat spisové službě, metodice a výběru archiválií u původců a to bez ohledu na jejich dosavadní rozdělení v rámci tradičních oddělení SOA (dlouhodobě se o fondy státní provenience staralo I. oddělení, zemědělsko-lesnické archivy spravovalo II. oddělení a nově vznikající III. oddělení měla na starost podnikové archivy, posléze jednoduše podniky a firmy).⁸ Z důvodu zkvalitnění

7 Do této doby předarchivní péči upravoval v podstatě pouze § 6 zákona č. 97/1974 Sb., o archivnictví a některá ustanovení vyhlášky č. 117/1974 Sb., kterou se stanoví kritéria pro posuzování písemností jako archiválií a podrobnosti skartačního řízení, konkrétně to byly § 3 a § 6.

8 Tak např. v SOA v Zámrsku začalo fungovat oddělení, jež tvořily referentky pro předarchivní péči a podnikové archivy a spisovny, tzv. kontrolně instruktážní skupina.

předarchivní péče nad spisovnými organizací, které ukládaly své písemnosti ve státních oblastních archivech, byla tato činnost vyčleněna z odborných oddělení a soustředěna do kontrolně instruktážních skupin pro řízení spisoven a archivů podnikové sféry.

Nová oddělení začala s činností, kterou v současné době chápeme již jako zcela samozřejmou, a sice s prováděním školení pro pracovníky zodpovědné za tuto činnost v organizacích. Další oblast, na kterou se tehdejší instruktoři soustředili, bylo provádění skartačních řízení.⁹ Podrobnějším zkoumáním skartačních návrhů se totiž ukázalo, že řada organizací předkládala své návrhy zcela formálně, nesystematicky, byly torzovité a mnohdy chyběly téměř celé ročníky písemné agendy. Navíc bylo třeba se začít intenzivně věnovat transformovaným společnostem, u kterých nabývalo na důležitosti zejména zajištění písemností archivní povahy z období socialismu. V důsledku aktivní osvěty docházelo pak zákonitě k nárůstu předkládaných skartačních návrhů a rovněž vytváření nových spisových norem.¹⁰

Významným pomocníkem v předarchivní péči počátkem 90. let minulého století se stalo postupné zavádění výpočetní techniky do archivů, kde se jako první vlašťovky objevily jednoduché programy pro evidenci původců. Problém byl však v tom, že každý archiv si pořizoval či vytvářel programy vlastní a informace v nich vedené nebyly srovnatelné, o jejich případném sdílení se už hovořit vůbec nedalo. Nelze však opomenout evidenční program P. E. P. A., vytvořený archivní správou, který některé oblastní archivy mohly využívat pro zaznamenávání údajů a informací o podnikových archivech. Později byl tento program nahrazen programem REGISTR, který však již sloužil k evidenci nejen podnikových archivů. Okresní archivy, které v této době byly ještě organickou součástí okresních úřadů, spolupracovaly s oblastními archivy zejména v oblasti péče archivní a to při vytváření celokrajských databází k přehledu rozmístění archivních fondů. Ovšem převažující činností zajišťovanou pracovníky SOA bylo provádění revizních návštěv u organizací, které ukládaly své archiválie do SOA. Další revize, ze kterých se zpracovávaly podrobné zprávy o výctu zjištěných nedostatků, se pak prováděly u stále ještě existujících podnikových archivů. Obvyklé bylo připojovat termíny k odstranění závad spolu s osobní odpovědností

9 Provádění skartačních řízení bylo upraveno § 6 zákona č. 97/1974 Sb., o archivnictví a oddělovaly se při něm z písemností původců archiválie od písemností dokumentárně bezcenných, určených ke zničení.

10 V této době bylo ještě běžnou praxí, že se spisové normy schvalovaly. Dodnes tato praxe přetrvává v předarchivní péči např. na Slovensku. Těžko hodnotit, zda je to správné či nikoliv.

pracovníků spisoven, i když o jejich oprávněnosti lze dnes do určité míry pochybovat, protože již v této době platil zákon o státní kontrole¹¹ a podle něj archivy zcela jistě nepostupovaly. V oblasti předarchivní péče však nelze opomenout ani počátky rozvíjející se spolupráce s vysokými školami, kde zaměstnanci archivů příležitostně realizovali specializované přednášky. Toto lze považovat za zárodek budoucí oboustranně přínosné spolupráce mezi archivy a vysokými školami, neboť mnozí z kolegů, kteří v devadesátých letech s touto praxí začínali, patří dnes mezi řádné členy kateder či ústavů, které zajišťují vzdělání budoucích odborníků ve spisové službě.

Státní oblastní archivy vykonávaly revizní činnost nejen ve vztahu k organizacím, původcům, ale i ke státním okresním archivům. Ty byly zaměřené převážně na provádění předarchivní péče, při které se okresní archivy soustřeďovaly zejména na evidenci spisoven a návštěvy a metodické porady pro původce tzv. kmenových fondů. Revize byly koneckonců prováděny i v podnikových archivech a spisovnách. Mimořádná pozornost byla věnována likvidovaným organizacím a nově vznikajícím společnostem. Začalo se s tříděním výpisů z obchodního rejstříku, které se staly základem budování rozdělení kompetencí v předarchivní péči mezi oblastními a okresními archivy. Na základě dřívějších zkušeností byly organizacím rozesílány dotazníky upřesňující jejich existenci, organizační změny a další cenné informace pro předarchivní dohled.

Na počátku devadesátých let pokračovala zavedená praxe pravidelných porad pro pracovníky (instruktory) pro podnikové archivy, kterých se postupně zúčastňovali i kolegové, kteří se specializovali na předarchivní péči u organizací, pro něž byl SOA ukládacím archivem. Celostátní porady, které se konaly většinou dvakrát do roka, vedl František Šuchma a pravidelně se těchto porad účastnili kromě instruktorů pro podnikové archivy jednotlivých SOA i další zástupci archivní správy MV jako byli např. dr. Čepeláková, dr. Rozsíval, dr. Úlovec a další. Protože v souladu s novelou archivního zákona č. 343/1992 Sb., stále ještě vznikaly podnikové archivy, byla jejich budování věnována patřičná pozornost a péče i ze strany SOA. Jedním z problémů, který se začal v této oblasti projevovat, byla nevhodná kumulace funkcí pracovníků podnikových archivů a spisoven, což nakonec vyvrcholilo v úplné zrušení podnikových archivářů a soustředění role ke spisovnám. Zpočátku se archivy pokoušely nastupující trend zpomalit, ale záhy bylo zřejmé, že éra podnikových archivů vstupuje do své poslední fáze.

11 Zákon č. 552/1991 Sb., o státní kontrole.

I v dalších letech pokračovala snaha získávat do archivů skutečné odborníky – archiváře s praxí a to zejména pro předarchivní péči, která i v roce 1994 byla zaměřena na péči o spisovny organizací ukládající vybrané archiválie do SOA. Na úseku podnikových archivů se soustředila pozornost na přebírání archiválií z podnikových archivů, a pokud nebyla vůle nebo možnost archiválie předat, uzavíraly se tzv. depozitní smlouvy.¹² V oblasti evidence spisoven se hledaly cesty ve vztahu mezi oblastními a okresními archivy a rodil se tak základ budoucí potřebné diference předarchivní péče. Ta v této době zahrnovala několik jasně definovaných okruhů, mezi které patřilo přebírání písemností zanikajících organizací či navázání spolupráce s nově vznikajícími společnostmi. Zvýšená pozornost pak byla věnována transformovaným podnikům a schvalování spisových norem a skartačních návrhů. Stojí za připomenutí, že stále bylo aktuální vydávání předtištěných skartačních povolení.¹³ To, že se jejich podoba udržela ještě několik let po revoluci, bylo dokladem toho, jak málo byla pozornost věnována jejich skutečnému obsahu – text povolení nejspíš nikdo nečetl. Jinak pokračovaly standardní postupy v předarchivní péči jako v předchozích letech, na větší intenzitě nabralo školení nových pracovníků spisoven a uzavírání depozitních mluv, z nichž jeden výtisk byl odeslán na archivní správu MV. Na centrální úrovni bylo možné vzdělávat pracovníky spisoven např. v kurzu „pro podnikové archiváře“, který pořádala vzdělávací agentura ERUDITIO Praha. Pro instruktory pro okresní archivy byly v roce 1994 uspořádány dvě celorepublikové porady (v dubnu v Karviné a v říjnu ve Žďáře nad Sázavou).

V roce 1994 se objevil nový fenomén, který významně ovlivnil budoucí péči o dokumenty zanikajících organizací. Na základě povolení živnostenských úřadů a za významné podpory ministerstva průmyslu a obchodu začaly vznikat první „soukromé sdružené spisovny“. Dnešní komerční spisovny si právem vydobily své postavení v oblasti péče o dokumenty a to nejen zanikajících společností. Ovšem ve svých počátcích se potýkaly s nemalými problémy založenými především na nedůvěře v perspektivu tohoto druhu podnikání a správnou péči o dokumenty. Jedna z prvních,

12 Přestože depozitních smluv byly uzavřeny desítky, po celou dobu jejich platnosti – uzavíraly se na deset let – se neustále vedly spory o jejich právní opodstatněnosti. To byl také jeden z důvodů, proč se za několik let začaly hromadně vypovídat či nahrazovat reversy.

13 Bez souhlasu příslušného archivu, který vykonával dohled na vyřazování písemností (skartaci), popř. bez souhlasu ministerstva vnitra, nesměly být písemnosti vzniklé z činnosti „původců“ zničeny – § 6, odst. 3 zákona č. 97/1974 Sb., o archivnictví.

kteřá dodnes zaujímá významné místo mezi desítkami podobných zařízení, byla spisovna PROFIT I, která vznikla z podnětu a pro potřeby ministerstva zemědělství. Její vznik si vynutila téměř bezvýchodná situace v důsledku celoplošné transformace státních zemědělských podniků počátkem devadesátých let. Likvidované podniky stály před zásadním problémem, kam uložit v celostátním měřítku stovky běžných metrů dokumentů s dosud neprošlými skartačními lhůtami a to včetně strategických dokladů – restitučních spisů. Původní „správní meziarchív“, dnes soukromá spisovna, sídlí v Želeticích u Znojma a denně vyřizuje desítky žádostí o dohledání informací k bývalému zaměstnání nebo doložení účetních operací. Dnes, po více jak patnácti letech svého fungování, jsou komerční spisovny vnímány jako rovnocenný partner, i když problémy se vzájemné spolupráci nevyhýbají.

V roce 1995 pokračovaly kontrolní dohlídky zejména ve spisovných organizacích, které své archiválie ukládaly do SOA. Byly zaměřené na vedení spisoven, uložení archivního materiálu i personální zabezpečení. Dále probíhalo soustředování archiválií bývalých státních podniků a rozvíjela se rovněž pravidelná spolupráce s tradičními organizacemi v péči SOA. Od roku 1995 také na intenzitě nabrala spolupráce se státními zemědělskými podniky, především končícími státními statky.¹⁴ Na základě žádostí byly připomínkovány a schvalovány spisové normy a pořádána školení pro pracovníky spisoven a nově vzniklé organizace. Významným pomocníkem pro výkon předarchivní péče se stal speciální program REGISTR, který umožnil postupně centralizovat a zpřehlednit předarchivní péči ve vztahu k původcům i mezi oblastními a okresními archivy. V podstatě se tak rodily základy budoucí diferenciaci předarchivního dohledu.¹⁵

Nadále pokračovaly celorepublikové porady pořádané archivní správou ministerstva vnitra určené instruktorům pro okresní a podnikové

14 Se zabezpečením písemností končících státních zemědělských podniků byla situace nadmíru složitá. Státní statky více jak 40 let své existence písemností pouze vytvářely a ukládaly, ale nevyřazovaly. Takže v době, kdy bylo potřeba urychleně řešit jejich zánik či transformaci, bylo nutné se vypořádat s neuvěřitelným množstvím nakumulovaného papíru v nejrůznější kvalitě svého uložení. K naprostému chaosu docházelo za situace, kdy statky byly nuceny urychleně vyklidit některé prostory či celé budovy bez zajištění náhradních prostor. To se pak soustřeďovalo písemnosti z celého okolí téměř na jednu hromadu na určené místo a teprve zde se sepisovaly a připravovaly skartační návrhy.

15 V této době se však diferenciaci odehrávala především mezi oblastními a okresními archivy, teprve později se začala řešit i na vyšší úrovni, tedy mezi tehdejšími Státním ústředním archivem a oblastními archivy. Do značné míry to souviselo se vznikem nových uspořádání organizací s celostátní působností.

archivy. Proškolování nově vznikajících organizací v archivní legislativě a metodice se ubíralo nejen formou již oblíbených hromadných školení, ale stále častěji se využívaly individuální konzultace. Navzdory intenzivnímu působení archivářů SOA v terénu, v praxi stále přetrvával trend kumulace funkcí pracovníků spisoven a podnikových archivů. Pokračovalo rovněž pozvolné narůstání počtu vznikajících komerčních spisoven, i když činnost některých z nich se zatím projevila pouze formálně.¹⁶

V roce 1996 došlo k přejmenování řídicího orgánu archivnictví na sekci archivní správy. Předarchivní péče v tomto období byla stále ještě usměrňována do značné míry postupy a metodami, které měly svůj původ v oblasti podnikového archivnictví. Ty byly aplikovány na oblast justice, státní správy nebo zemědělství. Tento stav byl ovšem dlouhodobě neudržitelný. Bylo potřeba hledat nové metody a přístup k předarchivní péči vůči veřejné sféře jako celku.

Pro stále komplikovanější spolupráci s původci se nadále využíval program REGISTR, který byl pravidelně aktualizován a dalším novým „pomocníkem“ v předarchivní péči se stal Typový skartační rejstřík.¹⁷ Projednávány, připomínkovány a schvalovány byly spisové normy, ovšem jejich kvalita často odpovídala míře odpovědnosti původce za výkon spisové služby. Pozitivním zjištěním bylo, že se přeci jen začal projevovat zájem o jejich kvalitní zpracování a tedy i následné využívání. Z kontrolních dohládek, které oblastní archivy prováděly, v ojedinělých případech vzešly i návrhy na správné řízení, avšak jejich účinek s přihlédnutím ke skutečnosti, že často byl zřizovatelem sám okresní úřad, byl více než diskutabilní. Stále významnější roli přitom hrálo třídění výpisů z obchodního rejstříku, které přinášely aktuální informace o vznikajících a zanikajících organizacích a významně napomáhaly při diferenciaci předarchivního dohledu.

Obdobně jako u státních oblastních archivů, probíhala předarchivní péče i u jednotlivých okresních archivů dle vymezené působnosti. Postupně se upevňovala role sekce archivní správy, která pořádala pravidelné porady určené jednak vedoucím III. oddělení a instruktorům pro podnikové archivy, ale třeba i k přípravě a vydání nového typového skartačního

16 Postupně bylo nutné začít s jejich evidencí a současně se vzájemnou výměnou informací o rozsahu jejich působnosti, zejména o počtu a názvu subjektů, jejichž dokumenty komerční spisovny soustředily do svých prostor.

17 Na tvorbě Typového skartačního rejstříku se podíleli zástupci jak sekce archivní správy, tak i jednotlivých oblastních archivů, kteří se snažili zapracovat co nejširší rozsah nových typů písemností, podchycených z praktické činnosti.

rejstříku nebo k vnitřní diferenciaci na úseku podnikového archivnictví. Na společných setkáních se pro organizace vytvářely nejrůznější metodické pokyny, které byly poskytovány buďto během školení nebo při individuálních návštěvách. S ohledem na všeobecnou poptávku, způsobenou pokračujícím ukončováním činnosti nejrůznějších subjektů, nadále postupně přibývaly komerční spisovny evidované dle územně správní příslušnosti jednotlivých oblastních archivů.

Období několika následujících let bylo obdobím relativní stability v předarchivní péči. Archivy pořádaly školení a schvalovaly spisové a skartační řády. Jejich činnost se stále více soustředila na přebírání archiválií ještě před ukončením platnosti depozitní smlouvy, samozřejmě s ohledem na prostorové možnosti příslušného archivu. Na základě pravidelné aktualizace Registru byly prováděny změny v diferenciaci dohledu mezi oblastními a okresními archivy. Určitou novinkou v předmětu zájmu předarchivářů oblastních archivů byla snaha o soustředění písemností bývalých krajských orgánů Národní fronty a jejich účelových zařízení, dokončovalo se přebírání archiválií podniků řízených bývalými krajskými národními výbory a dalších krajských organizací. Postupně se uzavíralo i předávání vybraných archiválií likvidovaných státních podniků v resortu zemědělství včetně výzkumných ústavů. Ve vztahu ke státním okresním archivům oblastní archivy dohlížely na soustřeďování archiválií organizací, které ukončily svou činnost a tak předarchivní péče byla zaměřena na přejímání archiválií od organizací, pro které je archiv ukládacím archivem. Přebíraly se zejména fondy JZD, škol, bývalých MNV, výrobních družstev, vyřízeny byly desítky návrhů, sílila snaha o soustřeďování kronik, probíhaly revize spisoven na okresní úrovni.

V roce 1999 pokračovalo přebírání písemností státních statků a to včetně uzavřených restitučních spisů. Obecně se dá říci, že pokračovalo přebírání archivních fondů podniků z období socialismu, v některých případech byly při této příležitosti převzaty i fondy do znárodnění a to navzdory skutečnosti, že se stále ještě uzavíraly depozitní smlouvy. V době, kdy většina původců usilovala o zavedení pořádku v péči o dokumenty a především o vyklizení, přestěhování či srovnání spisoven, byly oblastní archivy zahrnovány množstvím skartačních návrhů a tak skartační řízení často probíhala souběžně s archivními (revizními) dohlídkami. Časem se ukázalo, že to byl oboustranně výhodný tah a lze jen litovat, že tento trend byl následnou změnou legislativy poněkud utlumen. S pokračujícím nástupem transformace podniků a organizací vůbec, bylo třeba pro správné

vymezení archivních fondů zachytit i jejich správní vývoj. Od původců tedy bylo požadováno zpracování a předání vývojových schémat, protože archiváři si dobře uvědomovali, že pamětníků bude kvapem ubývat a kdo jiný, než bývalí ředitelé či zaměstnanci, by dokázal lépe historii změn pochytit. U komerčních spisoven se stále více projevovaly regionální přesahy v působnosti a zcela zákonitě tedy muselo docházet k výměně informací o uložení likvidovaných organizací. Sloužily k tomu aktualizované seznamy, které si kolegové – archiváři vyměňovali na společných poradách.

Blížil se přelom století a sílily tlaky na změnu archivní legislativy. Oblastní archivy nadále vyvíjely aktivní snahu vůči původcům. Pokračovala školení o spisové službě a stále větší popularitu si získávaly individuální konzultace. Depozitní smlouvy sice stále ještě platily, ale nové se již téměř neuzavíraly. Bohužel se příliš nedařilo přebírat některé archiválie bývalých státních podniků, přestože řada velkých podniků své archiválie již předala. V roce 2000 byly podle Projektů kontrol činnosti vybraných okresních a pověřených obecních úřadů provedeny kontroly státních okresních archivů se zaměřením na předarchivní péči městských úřadů. Zájem se soustředil zejména na závěry z porady instruktorů pro SOkA – přejímání a zabezpečení archiválií vzniklých z činnosti ONV, MNV a MěstNV. Závažným problémem se totiž ukázala nekompletnost přejímaných archiválií. Rok 2000 byl rovněž poznamenán přípravou reformy státní správy, která vedla k nutnosti prozkoumat úroveň spisové manipulace u okresních úřadů. Proto také v této oblasti probíhaly četné revizní dohlídky a skartační řízení.

V roce 2001 byla vyhlášena Generální inventura, a i když se týkala především odborných pracovníků, kteří se zabývali zpracováním archiválií, ovlivnila svým rozsahem i činnost archivů v oblasti předarchivní péče. Přebírání archiválií muselo navzdory probíhající inventuře pokračovat, neboť stále přetrvávala již zmíněná nekompletnost soustředěných archivních fondů. Nicméně hlavním tématem roku byla připravovaná delimitace okresních archivů, i když nejdůležitějším úkolem bylo provedení Generální inventury a všechno ostatní bylo třeba tomuto podřídit.

Na úseku předarchivní péče byly prováděny revizní dohlídky, byla konzultována příprava skartačních řízení u obecních úřadů se zaměřením na soustředování archiválií okresních úřadů, bývalých NV, ale i dalších subjektů. Probíhaly vzdělávací akce pro kronikáře obcí a školy, s jejichž řediteli bylo dohodnuto pravidelné zasílání výročních zpráv. Tehdy byl poprvé zaznamenán pokles v počtu připomínkovaných spisových

norem. Pravděpodobně to bylo způsobeno skutečností, že většina původců si v uplynulých letech relativně stabilní archivní legislativy své normy vytvořila či upravila.

V roce 2002 bylo významnou událostí přijetí zákona o zrušení okresních úřadů,¹⁸ podle kterého vznikly od 1. 8. 2002 samostatné Státní oblastní archivy s novými vnitřními organizačními jednotkami – okresními archivy, ovšem dle nového správního uspořádání. Pro předarchivní péči to mělo předpokládané důsledky a jedním z nich byla postupná transformace někdejších kontrolně instruktážních skupin na metodická oddělení. Bylo totiž potřeba věnovat se nejen nově vzniklým krajským úřadům, a proto jednou z prvních společných akcí se stala spolupráce na vzorové spisové normě pro krajské úřady, ale rovněž i metodice vůči původcům jako takovým. To samozřejmě přinášelo mnoho nových úkolů. Tak např. v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů byly pod dohledem a ve spolupráci se SOA soustředovány písemnosti do centrálních spisoven úřadů. Protože i nové kraje se kromě jiného staly zřizovateli mnoha organizací, muselo dojít k navázání spolupráce s nově vzniklými krajskými institucemi, v celostátním měřítku pak bylo potřeba včas podchytit transformované instituce, jako byly např. hasičské záchranné sbory nebo nové hygienické stanice¹⁹ či správy CHKO budované na základě nového správního uspořádání a mnoho dalších.

Část energie předarchivní péče v roce 2002 musela být věnována spolupráci s organizacemi, které postihly ničivé povodně.²⁰ Metodická pracoviště oblastních archivů zjišťovala v terénu rozsah škod a soustředila se na přednostní vyřizování skartačních návrhů, pomoc při vysoušení, případně přebírání archiválií z postižených spisoven. Nově vytvářené organizační složky vydávaly vlastní spisové normy, které bylo nutné připomínkovat. Zvýšená aktivita pak byla zaznamenána v oblasti jednání s likvidátory a správci konkursní podstaty, kterým ze zákona vyplývala povinnost zabezpečit archiválie likvidovaných společností. Nadále však v evidenci oblastních archivů zůstávaly desítky státních podniků. Bylo proto kontrolováno uložení archiválií v dosud existujících podnikových archivech a vedení

18 Zákon č. 320/2002 Sb., o změně a zrušení některých zákonů v souvislosti s ukončením činnosti okresních úřadů.

19 Ty původní, které působily v rámci bývalých Krajských ústavů národního zdraví, se rozdělily na Krajské hygienické stanice a Zdravotní ústavy.

20 Samozřejmě nelze opomenout ani důsledky povodní, které zasáhly Českou republiku v roce 1997. Již tehdy se projevilo, jak málo pozornosti bylo v předarchivní péči věnováno stavebně-technickým podmínkám spisoven a archivů.

jejich evidence na evidenčních listech JAF. Rovněž byly přebírány archiválie předchůdců nových krajských nebo privatizovaných organizací.

V souvislosti s novým územním uspořádáním byly z předarchivní péče jednotlivých oblastních archivů vyňaty některé okresy. Vzájemné delimitace archivních fondů, ale i předarchivní péče, na několik měsíců zaměstnaly několik desítek archivářů. Přesto pokračovaly revize a kontroly způsobu vedení spisové služby, které byly zaměřeny především na evidenci a pohyb písemností, způsoby předávání písemností do spisovny a archivu, vedení předávacích protokolů nebo způsoby ukládání v příručních registraturách. Kontrolován byl také režim ve spisovně, popř. v archivu, jako byly výpůjčky či evidence návštěv, a rovněž technické zabezpečení spisovny a archivu. Významnou změnou při tvorbě spisových norem byla návaznost na normy ISO, což velmi pozitivně ovlivnilo jejich kvalitu. Naopak jako nový problém se objevila otázka evidence archiválií, které byly uloženy u vrcholového vedení společnosti, a s jejichž uložením do spisovny se příliš nepočítalo. Významným prostředkem pro naplnění předarchivní péče se proto staly skartační návrhy. Většina návrhů byla vyřizována přímo na místě a to zejména v případech, že se objevily položky bez jednoznačné identifikace nebo návrhy na písemnosti bývalých státních podniků. Tímto způsobem se podařilo doplnit archivní fondy původců, jejichž archiválie již byly v archivech převzaty. Ve snaze zajistit převzetí archiválií v co možná nejlepší kvalitě, byli i v této době pracovníci podnikových a firemních archivů vedeni k vytváření minimálně prozatímních inventurních seznamů. Pracovníci kontrolně inštruktážních oddělení se často sami podíleli na přípravě, např. připomínkováním celé řady archivních pomůcek, přesto jejich kvalita zůstala v řadě případů daleko za možnostmi a v následujících letech muselo být mnoho z těchto pomůcek překlasičkováno, zrušeno nebo přepracováno.

Stále nepřehlednější situace se vyvíjela v oblasti zabezpečení písemností společností v konkurzu nebo likvidaci, a to zejména v souvislosti s častým střídáním osob v jejich vedení. Na stále větším významu nabývalo soustředování informací o místě uložení dokumentů nearchivní povahy, zejména mzdových listů, protože tyto začaly být později používány jako jediná možnost dohledání informací o bývalém zaměstnání. A právě zde významnou roli sehrála stále se rozvíjející spolupráce s komerčními spisovnami, jež patřily do předarchivního dohledu SOA a které se na ukládání mzdové agendy mimo jiné soustředily.

Rok 2002 byl také rokem celoplošné revize uložení archiválií evidovaných v podnicích na evidenčních listech JAF.²¹ I když většina archivních fondů bývalých státních podniků již byla do oblastních archivů převzata, stále ještě nějaká část zůstávala na dožívajících depozitních smlouvách. V některých případech se přeci jen podařilo převzetí do archivu ještě před vypršením regulérní platnosti smlouvy.

Od roku 2003 začala být předarchivní péče postupně zajišťována specializovanými odděleními (např. ve východních Čechách to bylo oddělení metodiky a předarchivní péče, v dalších archivech byla situace obdobná, tak jak o tom byla zmínka v úvodu článku). Velká pozornost byla věnována zejména veřejnoprávním institucím a organizacím, pro které byly SOA ukládacími archivy. Naplno se začal uplatňovat zákon č. 552/1991 Sb., o státní kontrole, jehož aplikace postupně nahradila dosavadní praxi v provádění revizí a dohlídek. Na základě tohoto zákona a jednotlivými archivy zpracovávané metodiky již nebylo možné pokračovat nadále v zavedených postupech státní kontroly. Ty se začaly plánovat a vykazovat samostatně a na rozdíl od předcházejících postupů se začalo více dbát o procesní stránku věci. V této souvislosti se začal projevovat zájem o speciální druh školení zaměstnanců ve spisové službě, a sice metodická školení přímo na pracovištích původců, což mělo zejména velký praktický přínos.

Dalším významným posunem v kvalitě předarchivní péče bylo postupné zavádění elektronické evidence dokumentů na některých úřadech nebo i v podnicích, což dalo základ nejen novému způsobu spolupráce, ale i budování zárodků elektronických systémů spisové služby. Dokončovaly se úpravy spisových a skartačních řádů krajských úřadů, na jejichž vzorových předlohách se podíleli zástupci jednotlivých SOA na několika společných akcích. Ve vztahu k podnikatelské sféře se předarchivní péče profilovala a soustřeďovala na zaškolování nových zaměstnanců spisoven a stále ubývajících podnikových archivů. Pro potřeby původců byly poskytovány vzory a návody pro tvorbu spisových norem nebo orientační seznamy archiválií.

Na základě pokynu odboru archivní správy MV ČR o výkonu státní kontroly, jednotlivé oblastní archivy vypracovaly vlastní pokyny pro výkon kontrolní činnosti. Tyto pokyny obsahovaly vzorový program kontroly, vzor pověření ke státní kontrole, oznámení a vzor protokolu včetně

21 JAF – Jednotný archivní fond. Tento pojem byl od roku 2005 nahrazen pojmem Národní archivní dědictví se zkratkou NAD.

všech procedurálních záležitostí. Toto opatření si vyžádala kontrola Odboru vnitřního auditu a supervize MV ČR v důsledku plnění zákona č. 552/1991 Sb., o státní kontrole. Tehdy se naplno projevil dlouhodobé nedostatky ve výkonu kontrolní činnosti oblastních archivů vůči organizacím. Naplno se s realizací pokynu započalo až od roku 2004, v souvislosti s vydáním nového zákona o archivnictví a spisové službě.²²

Specializovaná oddělení oblastních archivů v oblasti předarchivní péče se zrovnoprávnila ve vztahu k činnosti okresních archivů na úseku předarchivní péče. Po skončení spisové rozluky vplynuly v souvislosti s vyhláškou MV č. 362/2002 Sb., v rámci ukončení činnosti okresních úřadů k 31. 12. 2002 okresní archivy do struktury archivů oblastních. U většiny okresních úřadů proběhla spisová rozlučka bez problému a tak se okresní archivy staly navzdory mnoha nesouhlasným vystoupením a aktivitám organizačními jednotkami státních oblastních archivů. Definitivní strukturu nového uspořádání přinesl až zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě, na základě kterého vznikly zcela nové správní úřady: Státní oblastní archiv v Praze, Státní oblastní archiv v Třeboni, Státní oblastní archiv v Plzni, Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Státní oblastní archiv v Zámrsku, Moravský zemský archiv v Brně a Zemský archiv v Opavě.²³

Nové organizační uspořádání archivů s sebou přineslo i potřebné úpravy vlastních spisových a skartačních řádů. V této souvislosti byly v oblastních archivech v průběhu roku 2003 upravovány a vydávány nové. Potřeba úpravy spisových norem se nevyhnula ani obcím s rozšířenou působností, pro které byly v roce 2003 zahájeny práce na metodickém návodu pro tvorbu spisových norem u obecních úřadů obcí s rozšířenou působností. Archivy se zaměřily v oblasti předarchivní péče na kontrolu a metodickou pomoc pracovníkům spisoven u obcí s rozšířenou působností, byly řešeny problémy s předáváním protokolů či fyzickým převzetím některých písemností. Archivářům, kteří se podíleli na výkonu státní kontroly, začala být vystavována písemná pověření od ředitelů SOA pro výkon těchto kontrol. Celkově se dá říci, že došlo k významnému kvalitativnímu posunu v procesních záležitostech výkonu kontrolní činnosti. Probíhaly jednak státní kontroly u veřejnoprávních původců, jednak kontroly

22 Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů.

23 Seznam státních okresních archivů, které se staly vnitřními organizačními jednotkami oblastních archivů, byl uveden v příloze č. 4 k zákonu č. 499/2004 Sb.

u soukromoprávních subjektů a objevily se rovněž kontroly na žádost ze strany organizací. Hlavním smyslem revizí byla kontrola fungování spisové a archivní služby.

V souvislosti se změnami územního upořádání docházelo i k delimitaci předarchivní péče. Průběžně byl aktualizován přehled komerčních spisoven, zejména informace o písemnostech v nich uložených. V roce 2003 byl totiž zaznamenán prudký nárůst dotazů ze strany České správy sociálního zabezpečení (dále ČSSZ) i občanů k dohledání údajů o zaměstnání a to přestože oblastní archivy opakovaně upozorňovaly odpovědné pracovníky ČSSZ na nesprávnou informaci o uložení potřebných dokladů ve státních archívech. Mnozí občané, ale i úřady, doslova zahlcovaly archiváře svými dotazy a požadavky na dohledání „doby zaměstnání“ nebo „doby pojištění“.

Tak jako v minulých letech, významným pomocníkem v předarchivní péči byl dlouhodobě využívaný a pravidelně aktualizovaný Registr organizací. Tento program sloužil nejen k diferenciaci předarchivní péče, ale rovněž k zapisování dalších potřebných informací, např. o posledním provedeném skartačním řízení, o výsledcích kontrol či revizí, o platnosti spisové normy, o kontaktech na odpovědné pracovníky apod. V současné době si většina oblastních archivů bez jeho pomoci předarchivní péči vůbec nedovede představit.

V roce 2004 byla nadále zajišťována předarchivní péče specializovanými odděleními metodiky a předarchivní péče s těmito hlavními tématy: poskytování metodické pomoci a dohledu ve věcech vedení spisové a archivní služby, provádění archivního dohledu při skartačním řízení, přejímání archiválií veřejnoprávních původců, zajišťování archiválií likvidovaných společností a komunikace s okresními archivy ve věcech metodiky předarchivní péče a zpracování archiválií.

Ve stejné době byla předarchivní péče ovlivněna zejména přípravou nového archivního zákona, a bezprostředně po jeho vydání se pozornost soustředila především na metodickou pomoc pracovníkům spisoven veřejnoprávních původců a „archivů“ soukromoprávních původců.²⁴ V souvislosti s novou archivní legislativou se přirozeně objevil masivní zájem o školení a semináře. Na nástup zájmu o předarchivní péči zejména v oblasti výkonu spisové služby zareagovalo i několik témat „Mikulovského symposia“, které se konalo na podzim roku 2004.

24 Toto nové vymezení přinesl zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů.

Změna zákona se však naplno projevila až počátkem roku 2005. Provedené úpravy se v této oblasti významně dotkly nejen práv a povinností původců dokumentů, ale i vlastní činnosti SOA, které se staly správními úřady na úseku archivnictví.²⁵ Tato skutečnost významně posílila pozice SOA zejména v oblasti výkonu kontrolní činnosti, kde bylo možné navázat na metodické pokyny z let 2003 – 2004, avšak již s přímou oporou v zákoně. Oblastní archivy této příležitosti obratně využily a započaly s novou érou kontrolní činnosti v rámci předarchivní péče. Vstupovaly do tohoto období významně posíleny a vybaveny informační převahou.

Pokud byl již v předchozích letech zaznamenán nárůst zájmu o proškolení, tak v tomto roce ještě zesílil a archivy byly téměř bombardovány stovkami telefonických dotazů. Hlavní témata, kterými se archiváři zabývali, souvisela se systémem vedení spisové služby, tvorbou spisových norem, novými povinnostmi držitelů archiválií, podmínkami pro zřizování akreditovaných archivů, požadavky pro získání koncese „vedení spisovny“ a získání potvrzení pro účely výmazu z obchodního rejstříku. Řada oblastních archivů přistoupila po konzultacích na archivní správě MV k vypracování interních postupů pro sjednocení postupu při výkonu některých činností dle zákona o archivnictví, jako byl výběr archiválií ve skartačním řízení, výběr archiválií mimo skartační řízení, vydávání potvrzení, způsob předávání archiválií do archivů a další. Z mnoha důvodů bylo nutné, aby archivy v roli správních úřadů vystupovaly pokud možno jednotně.

Předarchivní péče byla po celý následující rok zaměřena na seznamování původců s novou archivní legislativou a na pomoc s tvorbou nových spisových a skartačních řádů. V této souvislosti probíhalo množství hromadných i individuálních školení. S odstupem času se dá říci, že z hlediska množství vznikajících spisových norem byl tento rok zcela výjimečný. Spisové normy vznikaly buďto zcela nově nebo se upravovaly podle nové vyhlášky,²⁶ některé byly pouze aktualizovány, jiné se přizpůsobovaly zavádění elektronickému systému spisové služby. Vznikaly i normy u soukromoprávních původců nebo ústředních orgánů (novou ústřední normu tak např. vydala Česká školní inspekce, Ministerstvo životního prostředí nebo Ředitelství silnic a dálnic).

25 Nové vymezení postavení archivů se promítlo do řady otázek souvisejících s jejich postavením. Viz: Pochobradská, Helena: Archiv – správní úřad či zařízení k ukládání archiválií a péči o ně?, Sborník prací východočeských archivů 12, 2008, s. 273–279.

26 Vyhláška č. 646/2004 Sb., o podrobnostech výkonu spisové služby.

Významným přelomem ve vztahu ke komerčním spisovněm bylo vydání pokynu ředitele archivní správy MV,²⁷ kterým se specifikovaly podklady pro prokázání splnění podmínek pro udělení koncese. Komerční spisovny se rázem ocitly v pozici spisoven veřejnoprávních původců se všemi důsledky. Nutno přiznat, že splnění všech stavebně-technických a bezpečnostních podmínek, tak jak je vyžadoval zákon o archivnictví a spisové službě, bylo nadmíru složité. Nelze se proto divit, že mnohé z komerčních spisoven dále ve své činnosti pokračovat nechtěly nebo nemohly, některé se rovněž snažily přísná kritéria nejrůznějším způsobem obcházet.

Další novinkou vyplývající ze zákona o archivnictví, byla možnost požádat o udělení akreditace a vytvořit tak soukromý nebo specializovaný archiv, případně archiv územního samosprávného celku. Někteří původci o udělení akreditace skutečně požádali a mezi prvními se prosadila Univerzita Hradec Králové a bývalý podnikový archiv státního podniku Lesy České republiky v Hradci Králové. V případě Univerzity Hradec Králové bylo žádosti vyhověno, akreditace Archivu Lesů České republiky schválena nebyla.

Tak jak postupně zanikaly nefunkční, zkrachovalé nebo nečinné organizace, významně narůstala agenda spojená s přebíráním archiválií od likvidovaných firem a podniků, které k výmazu z obchodního rejstříku potřebovaly potvrzení o tom, že s nimi bylo projednáno zabezpečení dokumentů. Ukázalo se, že tento požadavek vyplývající ze zákona o archivnictví, významně napomohl zachytit případy, kdy původce ukončil svou činnost a bez vědomí archivu své dokumenty nezabezpečil vhodným způsobem. V množství likvidovaných organizací archivy neměly šanci dozvědět se včas o všech podobných případech a tak tuto oporu v zákoně rozhodně vítaly.

Přetrvávající nárůst zájmu o správné vedení spisové služby u původců dal vzniknout i zajímavým akcím za podpory evropských strukturálních fondů pro pracovníky spisoven, úředníky, sekretářky či pracovníky specializovaných oddělení informačních technologií. Tyto akce se setkávaly s velkým ohlasem a vedly jednak k potřebnému zviditelnění spisové služby, a jednak k navázání či obnovení tradičních kontaktů mezi archivy a původci v oblasti předarchivní péče.²⁸

27 Pokyn čj. AS-113/Ř-2005, kterým se specifikují podklady pro prokázání splnění podmínek v § 61 odst. 2 a 4 podle § 81 zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě.

28 Jednou z takových akcí byl společný projekt Univerzity Hradec Králové a Státního oblastního archivu v Zámrsku, který pod názvem „Moderní spisová a archivní služba“ vyškolil desítky zástupců veřejnoprávních původců Pardubického a Královéhradeckého kraje ve spisové službě.

V následujícím roce 2006 byly zahájeny státní kontroly na základě zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě za podpory zákona č. 552/1991 Sb., o státní kontrole. Po roce přípravy a seznámení s novou archivní legislativou využily archivy opory v zákoně a soustředily se na nejviditelnější problémy spisové a archivní služby, kterými bylo splnění stavebně technických podmínek spisoven určených původců. Bohužel, výsledkem prvního roku aplikace zákona bylo zjištění, že spisovny určených původců v zásadě podmínky stanovené zákonem nesplňují. Často byly umístěny v suterénních prostorách se špatnými klimatickými podmínkami, jako byla vysoká vlhkost, špatné větrání či chybějící přístroje pro měření teploty a vlhkosti. Dalším problémem bylo ohrožení dokumentů vodou a to jak dešťovou, tak z potrubí vedoucího přímo nad regály. Objevily se rovněž rozdíly v ustanoveních vyplývajících z archivního zákona, zákona o požární ochraně č. 133/1985 Sb., v platném znění a vyhlášky č. 246/2001 Sb. Odlišným způsobem na spisovny pohlížely archivy a hasiči, kteří v organizacích prováděli kontrolu požární bezpečnosti, což přirozeně vnášelo nejasnosti v přístupu k povinnostem vyplývajícím ze zákona o archivnictví.

V důsledku změn archivní legislativy a nového správního uspořádání vyvstala nutnost začít po vzoru bývalých celostátních porad pro instruktory pro podnikové archivy uskutečňovat společné celostátní porady, kterých by se zúčastňovali specialisté na předarchivní péči nejen z oblastních archivů, ale i Národního archivu a archivů měst. Za účasti zástupců archivní správy MV ČR se dvě takové porady uskutečnily v roce 2006 ve Filipovicích a Chudenicích, čímž byl dán základ budoucího modelu celostátních setkání archivářů, kteří zajišťovali předarchivní péči u obou skupin původců (veřejnoprávních i soukromoprávních).

I v roce 2007 pokračovaly metodické návštěvy a školení ve věci spisové služby a předarchivní péče. Pro diferenciaci předarchivního dohledu a zlepšení spolupráce s původci začal být využíván program REGIA, který nahradil původní program Registr. Na základě výsledků z kontrol provedených v roce 2006 byly zahájeny u původců kontroly následné. Současně byl zaznamenán další reálný pokles v počtu posuzovaných a připomínkových spisových norem, když největší zájem byl přirozeně bezprostředně po vydání zákona, tj. v prvním pololetí roku 2005. V následujících letech probíhalo provádění státních kontrol již na základě připravovaných ročních plánů. Archivy se soustředily na problematiku plnění stavebně-technických a bezpečnostních podmínek a ta byla postupně rozšířena i o další

témata, jako byla evidence dokumentů v podacím deníku, náležitosti ukládání dokumentů ve spisovně a další. Postupně se začaly projevovat pozitivní důsledky kontrol obcí a zejména větší úřady začaly masivně své spisovny přizpůsobovat novým podmínkám, v řadě případů se začaly budovat zcela nové spisovny. V oblasti komerčních spisoven jejich počet již tak dramaticky nenarůstal, ale činnost se soustředila více na evidenci subjektů, které si v komerčních spisovnách ukládaly své dokumenty. Na celostátních poradách metodiků si pak archiváři průběžně mezi sebou vyměňovali potřebné informace využívané pro dohledání údajů o zaměstnání.

Vzrůstající zájem o otázku předarchivní péče potvrdila i archivní činnost v roce 2008. Problematice předarchivní péče se věnovala další celostátní konference archivářů, tentokrát v Děčíně, kde zaznělo několik příspěvků právě z oblasti již zmíněné spolupráce s původci v oblasti předarchivní péče nebo vzdělávání. Nadále pokračovaly pravidelné porady metodiků SOA, Národního archivu a archivů měst pod vedením archivní správy MV, a sice v Maršovicích a z praktických důvodů i dvakrát v Českých Budějovicích. Státní kontroly prováděly nejen centrály SOA, ale i jednotlivé okresní archivy pod metodickým vedením SOA. Jako v uplynulých letech byla i v roce 2008 pozornost věnována dohledu nad skartačním řízením veřejnoprávních původců, pro něž jsou SOA ukládacími archivy. Ukázalo se totiž, že pravidelná skartační řízení představují důležitý způsob získávání archiválií, kterými jsou doplňovány archivní fondy významných institucí. Archivní dohlídky, které jsou součástí pravidelného skartačního řízení, často totiž poskytují prostor i pro metodická jednání, v jejichž rámci byly ze strany archivářů poskytovány informace týkající se péče o dokumenty.

V souvislosti s organizačními změnami na ministerstvu vnitra se do péče oblastních archivů po letech vrátily hasičské záchranné sbory jednotlivých krajů. Původně byly do předarchivního dohledu zařazeny v roce 2002, ale před vlastním zahájením spolupráce byly převedeny do přímého dohledu ministerstva. V roce 2008 pak byly spolu s některými dalšími subjekty převedeny zpět do péče jednotlivých SOA. Tato změna si vyžádala celkem intenzivní spolupráci mezi metodickými pracovišti SOA a příslušnými útvary hasičů, protože spisová služba zde byla do této doby vykonávána na zcela jiném principu.

I v tomto roce stále klesal zájem o posuzování nových spisových norem, který byl zaznamenán bezprostředně po vydání zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě. Na druhou stranu pokračovaly státní kontroly, které se staly samozřejmou součástí předarchivní péče a opět se

kontrolovaly podmínky uložení dokumentů ve spisovných a náležitosti výkonu spisové služby. Rok 2008 proběhl rovněž ve znamení přípravy na novelu zákona o archivnictví a spisové službě a vydání nových prováděcích předpisů.

Postupně zavádění elektronické evidence dokumentů a masivně vznikající digitální dokumenty si vynutily hlubší a intenzivnější zamyšlení nad jejich trvanlivostí, právní relevancí i dlouhodobým uložením. Od roku 2008 se proto zástupci SOA začali pravidelně zúčastňovat konferencí pořádaných občanským sdružením „Co po nás zbude?“, které se každoročně konají na podzim v Národním archivu v Praze na Chodovci. Pro výkon předarchivní péče jsou tyto konference významným zdrojem informací o největších problémech v péči o dokumenty. Předarchivní péči se však věnovaly i další setkání archivních odborníků. Tak například k problematice provádění státních kontrol se v roce 2008 uskutečnil v SOkA Semily seminář uspořádaný pobočkou ČAS v Semilech. Setkal se s mimořádným ohlasem a po čase byl znovu zopakován s podobným tématem v prostorách badatelny SOA v Praze.

Posílení zájmu o problematiku předarchivní péče a potřeba zajistit vzdělávání zaměstnanců pro výkon spisové služby na úřadech se projeвило reakcí regionálních vysokých škol, zejména univerzit, které se začaly orientovat na vzdělávání budoucích bakalářů ve spisové a archivní službě. Některé vysoké školy začaly vyučovat studijní programy spisová a archivní služba, případně v různých kombinacích, přičemž specializované přednášky a cvičení z problematiky spisové služby byly zajišťovány přímo odborníky z příslušných státních oblastních archivů. Jak se ukázalo později, někteří absolventi našli své uplatnění právě ve spisovných veřejnoprávních nebo soukromoprávních původců.

V roce 2009 činnost SOA v předarchivní péči výrazně ovlivnila změna archivní legislativy, ke které došlo v polovině roku. Bylo to zejména vydání novely zákona o archivnictví č. 190/2009 Sb., a dále celá řada prováděcích vyhlášek²⁹ a dalších předpisů. Rovněž uveřejnění Národního standardu pro elektronické systémy spisové služby³⁰ způsobilo změny v přístupu k předarchivní péči. V komunikaci s původci začínal být stále větší důraz

29 Vyhláška č. 191/2009 Sb., o podrobnostech výkonu spisové služby, vyhláška č. 193/2009 Sb., o stanovení podrobností provádění autorizované konverze dokumentů a vyhláška č. 194/2009 Sb., o stanovení podrobností užívání a provozování informačního systému datových schránek.
30 Národní standard pro elektronické systémy spisové služby byl uveřejněn ve Věstníku MV č. 76/2009, jeho druhé znění pak ve Věstníku MV č. 101/2010.

kladen na dokonalou znalost nejen archivní legislativy, ale i fungování informačních technologií a zákonů o elektronickém podpisu nebo vyhlášky o elektronických podatelnách.³¹ Zájem o toto téma byl zaznamenán jak ze strany veřejnoprávních původců, tak i soukromníků.

Celkový pokles zájmu o připomínkování spisových norem z minulých let pokračoval i nadále a to i přesto, že se po vydání novely zákona o archivnictví a spisové službě předpokládal opětovný nárůst zájmu. Navíc tím, že změnou v zákoně o archivnictví byly výrazně posíleny pravomoci soukromých společností při vyřazování dokumentů, poklesl i zájem o provádění skartačních i mimoskartačních řízení. Dá se rovněž říci, že došlo k významnému posunu předarchivní péče jak co do počtu, tak do hloubky projednávaných záležitostí, od sféry podnikové ke sféře veřejnoprávní. Zcela jistě to souviselo se skutečností, že bývalé státní podniky povětšinou své archiválie již předaly do příslušných archivů a nové společnosti se soustředily spíše na ukládání dokumentů, než aby si nechávaly „vybírat a evidovat“ archiválie, což by jim zcela jistě přineslo řadu starostí s evidencí i jejich správným uložením. Volné kapacity předarchivní péče z minulých let věnované přejímání archivních fondů národních a státních podniků byly proto přeměrovány do oblasti zabezpečení dokumentů zanikajících společností, kterých stále přibývalo a zatím je tento stav setrvalý. Významný posun byl zaznamenán v celkové gramotnosti v oblasti archivní terminologie i praxe spisové služby. Dnes si již řada společností dokáže s výkonem spisové služby i péčí o dokumenty bez problémů poradit a oblastní archivy využívají spíše ke konzultacím. V některých případech byly také zaznamenány významné rozdíly v chápání role spisové služby u veřejnoprávních a soukromoprávních původců. To, co se stalo pro veřejnou sféru ze zákona povinností, soukromé společnosti plnily s vědomím, že pořádek v péči o dokumenty je významným pomocníkem celkového fungování firmy a neváhaly investovat nemalé prostředky do kvalitního softwaru nebo vybudování reprezentativních prostor pro ukládání firemní dokumentace. V některých případech se dokonce mohly stát vzorem pro leckterý úřad srovnatelné velikosti a významu.

Od roku 2009 probíhaly další plánované státní kontroly ovšem s přihlédnutím ke změnám, které přinesla nová archivní legislativa. V posledních letech se rovněž vyskytly státní kontroly uskutečněné mimo plán,

31 Zákon č. 227/2000 Sb., o elektronickém podpisu, ve znění pozdějších předpisů a vyhláška č. 496/2004 Sb., o elektronických podatelnách.

často na základě podnětu od občanů (stěžovatelů). Některé oblastní archivy, ale i okresní, byly touto činností přímo zavaleny. Nadále docházelo k posílení metodické spolupráce archivů s původci ve věci spisové a archivní služby, která se stává postupně nadmíru složitou. Archivy se zapojují do vybraných projektů ve spolupráci s univerzitami, které přenášejí opět nové možnosti, jak rozšířit osvětu ve věci předarchivní péče. Dalším významným prvkem, který v průběhu uplynulých let ovlivnil výkon spisové služby, bylo zavedení datových schránek v důsledku aplikace zákona č. 300/2008 Sb., o elektronických úkonech a autorizované konverzi dokumentů. Prudký nárůst dotazů byl směřován právě k tomuto tématu, stejně jako dnes již tradiční dohledání informací o bývalém zaměstnání (výše výdělků, doba zaměstnání apod.). K problematice datových schránek byla uskutečněna celá řada vzdělávacích akcí, kterých se rovněž zúčastnili archivní inspektori SOA, aby mohli dalším kolegům a posléze i původcům odpovídat na stále složitější dotazy. Významnou událostí roku 2009 bylo zcela jistě i zasedání fóra DLM,³² které se uskutečnilo tentokrát v Praze.

Současnost a perspektiva předarchivní péče? To je jedna velká neznámá. Prudký rozvoj informačních technologií klade na archiváře, kteří se na výkon předarchivní péče specializují, stále větší nároky. Se stejnými problémy se však potýkají i sami původci. Jak naznačují zkušenosti z poslední doby, spisová služba zcela jistě bude hrát důležitou roli ve fungování organizací, budou se však zásadně měnit její formy a všichni, kteří to s její úlohou myslí vážně, se budou muset s novými požadavky vyrovnat. Současné trendy se neobejdou bez úzké spolupráce „předarchivářů“ se specialisty informačních technologií a původců s příslušnými archivy. Se „selským rozumem“ už většinou nevystačí, ale zdravý rozum je určitě na místě. Posun ve vnímání potřeby předarchivní péče a správného výkonu spisové služby se projevuje rovněž i v personální rovině, kdy lze zaznamenat kvalitativní změnu v jednáních mezi archivy a původci. Dřívější model – zástupce archivu projednávající péči o dokumenty s pracovníkem podatelny, vrátnice, spisovny nebo referentem dopravy³³ je již dávno minulostí a naopak je

32 DLM znamená dokument lifecycle management, což je správa životního cyklu dokumentů. Původně se jednalo o platformu ke sdílení zkušeností odborníků z archivnictví, státní správy, tvůrců softwaru, výzkumu a nevládních organizací a zabývalo se všemi aspekty práce s dokumenty v digitální podobě. V posledních letech byla jednou z hlavních náplní fóra příprava standardů MoReq a MoReq2.

33 Příklady, kdy odpovědnost za spisovou a archivní službu v podmínkách veřejnoprávního původce byla svěřena do rukou zcela nekompetentních zaměstnanců bez jakékoliv pravomoci a tedy i odpovědnosti, by se jistě v oblastních archivech, a nejen zde, našla celá řada.

dnes běžnou praxí, že otázky spisové služby se projednávají téměř na nejvyšší úrovni, tedy zástupce oddělení metodiky příslušného oblastního archivu s náměstkou či vedoucími sekretariátů, leckdy i zcela samostatných útvarů spisové služby ve spolupráci s informatiky. Stále větší roli hrají finanční prostředky, které je potřeba účelně vynakládat do budování nových spisoven nebo na nákup potřebného softwaru. S nemalou investicí je potřeba počítat i v oblasti vzdělávání, protože zejména v posledních letech se předpisy upravující spisovou službu rychle mění a nedá se očekávat, že by nastolený trend zpomalil. Mohlo by se tedy zdát, že předarchivní péče má stále zelenou a že je vnímána s patřičným respektem. O jejím skutečném postavení nám napoví až budoucnost, kdy se začnou sklízet její plody – buď sladké v podobě vskutku „Národního archivního dědictví“ nebo trpké v duchu vize „doby digitálního temna“. Předarchiváři oblastních archivů (a nejen jich) nesou na svých bedrech obrovskou odpovědnost a jistě si zaslouží obdiv a uznání nás všech.